

FERENCZ JÓZSEF PÜSPÖK LEVELE FELEKEZETKÖZI ÜGYBEN.

Czelder Márton, kecskeméti lelkész Főt. Ferencz József püspök úrhoz felekezetközi ügyben a „Prot. Egyh. és Isk. Lap“-ban és a „Sárospataki Lapok“-ban nyílt levelet intézett, melyre a Főt. úr, a nevezett lapokban a következő levéllel válaszolt:

VÁLASZ NAGYTISZTELETŰ CZELDER MÁRTON ÚR NYÍLT LEVELÉRE.

Nagytiszteletű Czelder Márton, elébb hittérítő, jelenleg kecskeméti lelkész úr egyszerre több lapban s ezek között e becses lapokban is egy nyílt levelet intézett hozzám. Ugyanazon nyílt levelet közvetlen is megküldvén nekem kézírásban, abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a lapokból kihagyott részleteket is olvashattam. A „Sárospataki Lapok“ tek. szerkesztősége ezeket lényegtelen, személyes jellegű részleteknek mondja nagybecsű szerkesztői megjegyzésében. Magam is azoknak tartom. És így eszemágában sincs azokra is kiterjeszkedni. Csak a félreértés kiküldése végett jegyzek meg annyit, hogy a lapokból kihagyott, személyes jellegű részletek nem az én, hanem a Czelder úr személyére vonatkoznak. Tehát csak ő tartozik köszönettel a szerkesztőségeknek, hogy a kihagyásokkal esetleg megkimélték újabb kellemetlenségektől, melyek Czelder urat egyházi pályáján eddig kísérték, s melyek miatt nem egyszer alkalma volt felkiáltani: „Szomorú az én lelkem mind halálig.“

Annyival kevésbbé veszem tehát számba azt, a mit a tek. szerkesztőségek jónak láttak a Czelder úr nyílt leveléből kihagyni, mert az így is annyi mindenről szól, hogy azt sem tudom tisztán kivenni, hogy felvetett kérdései közül melyikre vár már feleletet. Azzal kezdi nyílt levelét, hogy tisztázni akarja azt a kérdést, hogy az alakuló -- mi úgy tudjuk, hogy már megalakult -- magyar prot. irodalmi társulatban részt vehetnek-e az unitáriusok? E célból hosszas dogmatikai fejtegetésébe bocsátkozik annak, hogy mit hisznek és mit nem hisznek az unitáriusok Krisztusról, az ő istenségéről, az új-szövetségi írásokból stb., mihez képest a conclusio természetesen az, hogy ily

nagy vallási tévelygései miatt az unitáriusoknak nincs helyök a prot. irodalmi társaságban. Hogy miért lettem épen én megtisztelve e tárgyban egy nyílt levéllel -- miután én a kérdés felett nem vitatkoztam -- nem tudom. De ha Czelder úr azt hiszi, hogy ezzel már tisztázta a kérdést, én e hitében egyáltalán megháborítani nem akarom. Csakhogy mindezeket egy vagy más formában előtte már sokan és sokszor elmondották. Tehát semmi újat nem mondott.

De ha nem is új a Czelder úr ítélete az unitárius dogmák felett, van annak egy sajtósága oldala, a mely úgy látszik, arra van szánva, hogy némileg kibékítsen minket elátkozott helyzetünkkel. És ez az, hogy nemcsak „keresztény,” sőt protestáns voltunkat is elismeri, hanem „mint a hadseregnél a guerilla csapatot még szükségeseeknek is tart magának a protestantismusnak az érdekében is.” E szerint hát bennünk is csak van valami haszna a világnak. Sőt e tekintetben az útasítást is megkaptuk Czelder úrtól, hogy „csak teljesítsük továbbra is az ellenséget háborgató feladatunkat.”

Miután ily módon Czelder úr az ő evangéliumi álláspontjáról az unitárius dogmák felett bírói ítéletet tartott s az unitarizmus feladatát az ellenség háborgatásában megjelölte, őszinteségünket is kérdéssé teszi; mert szerinte „a Krisztus iránt nem lehet illő tisztelettel viseltetni annak, a ki istenségét tagadja.” Majd az unitarizmusnak a reformáció korában való hódítására hivatkozván, jelzi ennek okát. De egyszersmind figyelmezteti is az unitáriusokat, a kiknek „törekvése iránt — különben — teljes elismeréssel viseltetik,” hogy a hódítás emléke által ne engedjék magokat elragadtatni stb.

Messze vezetne ha én a Czelder Márton úr nyílt levelében felvetett mind eme dogmatikai, philosophiai, historiai kérdésekre válaszolni akarnék. Különben is, úgy látszik, hogy mindazok csak a hangulat ébresztésére voltak szánva s nyílt levelének tulajdonképeni célja nem a magyar prot. irodalmi társaság kérdésének tisztázása volt, nem is az, hogy engem hittani vitára provokáljon, hanem hogy kifejezést adjon ő is annak a stereotyp vádnak, hogy az unitáriusok Magyarországon proselytáskodnak. A hozzám intézett nyílt levélnek tehát csak ez ágára kívánok válaszolni. S mindenekelőtt megjegyzem, hogy e vádat, valóban, már annyiszor és oly sok alakban lobbantották a szemünkre innen is onnan is, hogy végre még belénk verik a missionáriusi hajlamot. Mert a folytonos szidás és gyanúsítás gyakran épen ellenkezőt eredményez, mint a mire szánva volt. S nem példátlan eset, hogy némely tanuló azért veszi el tanulási kedvét, mert szüntelen csak azt hallja, hogy sohasem tanul és semmit se tud.

Nézzünk hát szemébe annak a vádnak.

Még 1879-ben Hódmezővásárhelyt, a hol abban az időben tán egy unitárius lélek se volt, nem hogy hittérítőink legyenek, az evang. egyházból néhányan kiléptek s jelentkeztek nálunk, hogy vegyük be egyházunkba. A mellett, hogy erre a törvény is feljogosít, tekintve különösen azt is, hogy épen azon a környéken magának a protestáns egyháznak kebeléből a nazarenismusban egy teljesen a törvényen kívül álló vallásos testület nőtt ki, azt hittük, hogy igazán keresztényi missiót teljesítünk, sőt részben épen a protestáns egyháznak nyújtunk segédkezet, ha a kötelékéből már kivált tagokat nem engedjük, úgyszólván, elzúlleni, hanem inkább a mi rendezett egyházunk kötelékéhez fűzzük — kérésüket teljesítettük, s bevettük egyházunkba. A kilépetteket mások is követvén, s évről-évre szaporodván az áttértek, gondoskodnunk kellett arról, hogy koronként legalább vallásunk szerinti istenitisztelettartásban részesüljenek. E végre tehát budapesti egyházközségünkhöz csatolván a hódmezővásárhelyieket, annak lelkésze gondozása alá helyeztük. Miután pedig az áttértek folytonos szaporodásával — a mire tagadhatatlanul a ref. egyház szolgáltatta a legnagyobb contingenszt — budapesti lelkésünk se teljesithette a szükséghez képest a lelkészi adminisztrációt: pár évvel ezelőtt, a hívek kérésére és terhére Hódmezővásárhelyt egy segédlelkészi állomást szerveztünk.

Im, ennyiből áll a mi egész hittérítői szereplésünk. Igaz, hogy Hódmezővásárhely után Orosházán, majd Mező-Berényben s legújabbban Polgárdiban jelentékenyebb számmal léptek át egyházunkba — fájdalom — épen a ref. egyházból, a kikről nem mondom, hogy ha mi be nem vettük volna egyházunkba, mind más vallásra tértek vagy épen nazarénusokká lettek volna, hanem azt felemelt fővel s mint Istennek ép úgy felszentelt szolgálója, mint Czelder úr, mondom, hogy mi senkit se csaltunk, senkit se térítettünk át egyházunkból. Állítsanak elő csak egyetlenegy embert azok közül az áttértek közül, a ki azt meri mondani, hogy akár én, akár a hatóságom alatti lelkészek közül valamelyik ámitotta el, beszélte rá és térítette át egyházunkba s én mea culpa, mea maxima culpa-val ismerem el, hogy méltán ér bennünket minden pirotság. De addig engedje meg Czelder úr, hogy személyében egyesítve mindazokat, a kik minket proselytáskodással vádolnak, e vádat visszaütásítsam. Hát az istenért, ki is hiheti el, hogy a mai nyilvánosság mellett és ennyire résen állva ellenünk, rajta ne érték volna valamelyikünket a missionáriuskodáson? Ellenkezőleg én nem egy folyamodást tud-

nék felmutatni tekintélyes ref. egyházközségekből, hol egyesek, hol többek aláírásával, a melyekben arra kérnek, hogy adjak nekik útastítást, hol kell hogy jelentkezzenek, mert unitáriusokká akarnak lenni s unitárius egyházközségeket akarnak alapítani; a mely folyamodásokat azonban én, a hogy kapom, úgy elteszem, mintha nem is láttam volna. És ezt nemcsak a ref. egyház iránti tekintetből, hanem magunkért teszem. Mert abban igazat adok Czelder úrnak, hogy elég gondot adhat nekünk kis egyházunk fentartása; a terjeszkedési vágy tehát — eltekintve minden más figyelemreméltó szempontoktól, egyáltalán nem foglalhat helyet, legalább ez idő szerint, egyházpolitikai programunkban S bizony azoknak is a kik hozzánk átlépnek, főleg ott a Duna és Tiszamentén, százszor is meg kell gondolniok, hogy mit cselekesznek: mert ha csakugyan az egyházi terhek alól való menekülés vágya üzi hozzánk, kétszeresen számom őket; egyszer azért a csalódásért, a mely éri, miután egyházunkban még nagyobb teher hordozása várhat reájok, másodsor azért a megtorlásokért, a melyeknek az elhagyott egyház részéről kiteszik magokat. És ezzel éppen ahhoz a botránköhöz, az egyházi adóhoz érkeztünk. Próbáljuk egy kissé meghengergetni ezt is. Hátha nem is olyan tömör, a mint kilátszik, s így össze sem zúzhat, még ha egész súlyával ránk eshetnék is. Hátha csak olyan törmelék-féle, a mi könnyen elporlik, ha hengergetni kezdjük. És semmi esetre sem dobhatjuk másra úgy, hogy a mi kezünkhöz is ne ragadjon belőle valami.

Az ellenünk emelt vádnak mások előtt legterhelőbb s reánk nézve legsérelmesebb pontja az, hogy mi a ref. egyház által közelebbről felállított domesztikát, illetve az ezzel járó egyházi adót ha-ználjuk fel térítési eszközül. Miután azonban az áttérések, mint fennebb láttuk, korábbi keletüek a domesztika felállításánál, a vád részben a dolog természeténél fogva magától elesik. De ha ugyancsak fennebbi soraim hitelre találnak, a mire, igaz, senkit se kényszeríthetek; de felteszem, hogy a t. olvasók közt csak lesznek olyanok is, a kik megbiznak őszinteségemben: akkor a vád legfennebb oda redukálódik, hogy befogadunk egyházunkba oly egyéneket is, a kik esetleg az egyházi adó elől menekülnek hozzánk minden meggyőződés nélkül. Esetleg mondám, mert nem lehet az ember tettei felett oly könnyen pálczát törni, különösen a lelkiismereti dolgokban. Lám, mikor én 1875-ben szerencsés voltam éppen Kecskeméten megfordulni, s ott több tisztos és derék polgár tudakozódására jeleztem vallásunknak éppen az Istent illető főbb pontjait, nem egy akadott

közöttük, a kik úgy nyilatkoztak, hogy hiszen így ők is unitáriusok. S erre még számos hasonló példát tudnék felhozni. Szerencsére Kecskeméten, tudtommal legalább, nincs egy unitárius is, mert még abba a gyanuba esném, hogy tán 1875-ben én térítettem át hozzánk. De hát annyit ez még is mutat, hogy az a mai szentháromság - egy Isten nem sokat különbözik az unitáriusok egy személyü Istenétől. S ha nem lennének egymás iránt annyira elfogúlva és nem a historiai mult válaszfalán keresztül néznének egymásra, még könnyen egymásra is ismernénk. Bocsásson meg Czelder úr, de én alig hiszem, hogy saját maga is, ha történetesen nem reformátusnak, hanem unitáriusnak született volna, kétségbe esnék a miatt, hogy nem látja a Krisztust az Isten trónjában ülni, hanem csak a körül állani, tán a legközelebben a menny- és földurához, de csak más nagy szellemek társaságában, a kiket ő ott épúgy testvéreinek ismer, mint a hogy a földön egykor testvéreinek ismert minden embert, még a bűnös publikánust is. Megengedve különben azt is, hogy az áttértek között csakugyan lehetnek olyanok is, a kik tisztán csak az egyházi adó elől keresnek nálunk menedéket: vajjon a vád egész súlyával csak reánk nehezedik-e, a kik helyet adunk ily menekülőknak, s nem jut-e valami belőle magára az okra is, mely a menekülés vágyát szülte? A népnek is megvan a maga philosophiája, a melynek néha még a bibliával kezünkben is nehéz ellene állani. Nem ritka eset, például itt közöttünk, hogy a köznépnél a nő férje vallására megy át vagy megfordítva. Miért? Csupán csak azért, hogy ne fizessek két papnak a képét. Nem is említve a vallásváltozásnál gyakran előforduló más hasonló, bizony nem valami idealis és moralis okokat, a melyekért azonban csak az illetők lehetnek felelősök az ő lelkiismeretöknek, a felhozott esetben is, mind mondhatjuk az illetőnek, hogy hát egy kalangya búzáért el tudja hagyni a maga vallását! Azt meg nem téríti senki. De az átvevő lelkészt sem tesszük a rajta kívül álló okért felelőssé. Én teljesen tudom méltányolni a ref. egyház domesztikájának nagy és üdvös feladatát. Lelkem egész őszinteségével kívánom annak minél erősebb kifejlődését. De, ha azt gondolják, hogy ez a legfőbb ok, a miért az újabb időben hiveik közül többen átléptek hozzánk vagy más egyházba, mert mennek biz' azok a katolikus, sőt, a mint ép a napokban hallám, közelebről még a gör. egyházba is többen áttértek, akkor ne csak minket hibáztassanak, hanem a hibának egy kis részét legalább vegyék át magukra is. Mert annyit mondható, épen a fennebb említett folyamodások alapján, hogy ha csak fele is igaz annak, a mi

azokban az egyházi adó kiróására és felhajtására nézve elő van adva, bizony ez egy oly seb lesz a ref. egyház testén, a mely hovatovább mindinkább fog vérzeni. Tán az eljárás körül van valami hiba, a mi annyivalinkább figyelembe lenne veendő, nehogy a miatt maga az intézmény is veszélyeztessék. És itt megjegyzem azt is, hogy a domesztikát még 1853-ban felállítottuk volt mi is. Az első évben befolyt csaknem az utolsó krajczárig. A második évben már csak fele jött be. Pedig nem is tisztán csak személyi kötelezettség volt, hanem, tekintettel a szegénységre, ezeknek terhét a gyülekezet közpénztárára tettük. A harmadik évben aztán önkéntes megváltásra vittük át, és így realizáltuk az eszmét, mert meggyőződünk arról, hogy az illetékek évenkénti felbajtása minél tovább több nehézségbe fog ütközni. Mert végre is az egyház nem helyezkedhetik teljesen egy állam álláspontjára, s a maga céljai megvalósítására nem használhatja mindazon eszközöket, a melyeket ez használ.

Még csak egyet. Nem veszik-e észre Czelder úr és társai, hogy a mikor folytonosan minket akarnak ütni híveik áttéréséért, tulajdonképen magukat verik. Hiszen, ha az unitáriusok oly könnyen üzhetik községeikben a hittéritést, ez illető lelkészeiknek szolgálna szegénységi bizonyítványúl. S ha csak úgy maradnak meg híveik az egyházban, ha más egyház kaput zár előttök, ez annak a hitszilárd-ságnak a rovására esik, a melyre Czelder úr is hivatkozik. Végre midőn ingyenélő söpredékek nevezik a hozzánk áttérteket, vajjon a mi egyházunkat bélyegzik-e meg, a mely még alig tette rájuk nevelő kezét, vagy saját egyházukat, a melyben f-lnőttek? Általában mielőtt annyira nekünk esnének, jó lesz megvizsgálni, ha nincs-e otthon is valami baj?!

Ezekből megítélheti bárki, hogy mi alapja lehet a szóban levő vádnak, hogy mi a ref. egyház kerítései közé törtünk s egyházi adó-jukat használjuk fel híveik áttérítésére. Hiszen, ha ebben csak egy mákszemnyi igazság lenne, akkor nem 3—400-at, hanem legalább ugyanannyi ezeret kereshetnének híveik közül egyházunkban s alig lenne hitközségük, a melyben ne proselytáskodhassunk. De ez eddig sem volt kenyerünk s ezután sem lesz. Mi mindenik egyházzal bé-kességben akarunk élni, mert tudjuk, hogy mindenik lelki szükség-et pótol. Hasonló elismerést várunk magunkra nézve is. Legkevésbbé gondolunk pedig arra, hogy épen a ref. egyházzal kezdjünk egy áldatlan harczot, melytől, a mint érintettem is, inkább a mult his-torikai emlékei, mint a jelenkor vallásos eszméi választanak el. S

megnyugtatónkra szolgál, hogy a ref. egyház is nem egyetemlegesen, hanem csak egyes tagjaiban fordult annyira ellenünk.

A mi már budapesti lelkészünk, t. Derzsi Károly úrnak ama k.-hódosi emberek áttérítési ügyében követett eljárását illeti, a mint erről nevezett lelkészünktől kért felvilágosítás s ezzel együtt bemutatott hivatalos iratokból meggyőződtem, a tényállás következő: Igaz, hogy a szóban levő k.-hódosiakat levelben való jelentkezéssel vette be egyházunkba. Igaz, hogy kilépésükre nem fogadta el az illető ref. lelkész úr jelentését s azt kívánta, hogy ők maguk jelentkezzenek. De hogy mi módon? Erre nézve legyen szabad ez ügyben folyó évi szeptember 28-ról 620-ik szám alatt tett átiratából, a következőket idéznem: „Sziveskedjék az illetőknek tudtára adni, hogy irjanak hozzám, felfejtve, hogy ez s meg ez okból stb. ki- vagyis visszatérni kívánnak, s miután a távolság és anyagi viszonyaik miatt a törvénynek eleget nem tehetnek, kérjék, hogy e nyilatkozatokat így is vegyem — kivételesen — tudásul s az elbocsátó bizonyítványt hozzájuk küldjem el. Nagyon helyes lesz, ha nagytiszteletűséged e kérvényt a személyazonosság biztosítása tekintetéből hitelesíti vagyis aláírja s pecsétjével ellátja. Erre én kiadom az elbocsátót, ők is célt érnek s remélem az én méltányosságom is elismeretik.“ Azt hiszem, hogy ez a dolgot egészen más színben tünteti fel, mint a hogy azt Czelder úr előadni sziveskedett. Nem is kívánom a kettő közötti különbséget feltüntetni. A ki akarja, megérti s belátja, hogy a kérdéselt egyének teljességgel nem zártak el attól, hogy személyes jelentkezés nélkül is vissza ne térhessenek a ref. egyházba, s eddig, ha akarták, vissza is térhettek. Abba sem bocsátkozom bele, hogy melyikök áll törvényes alapon: lelkészünk-e az ő eljárásával vagy Czelder úr az ő tanácsával. A ki a törvényt kezébe veszi, erről is meggyőződést szerezhet magának. Csak annyit jegyzek meg, hogy ha a Czelder úr tanácsa törvényé válnék s annak, ki valamelyik egyházból ki akar lépni, nem saját lelkészénél kellene jelentkezni, hanem elég lenne azon egyház lelkésze előtt megjelennie, a hová be akar lépni, ez aztán csak átírná a másik egyház lelkészének, hogy N. N. nálam jelentkezett, hogy eddigi vallását elhagyja, egyházunkba kíván bevételni s én be is vettem, szolgáljon néked tudomásul: nem tudom, melyik egyház veszítene többet? Részemről, ha ezt törvényé tudja emeltetni Czelder úr, én egész készséggel belenyugszom.

Ezzel végére jutottam válaszomnak. Sokáig haboztam, hogy egyáltalában válaszoljak-e vagy nem? Mert, a mint előre is jelez-

tem, nehezen tudtam kivenni s most sem vagyok egészen tisztában vele, hogy Czelder úr a Prot. Irod. Társaság kérdésében, vagy hitvitatkozás czéljából, vagy végre azért intézte-e hozzám nyílt levelét, hogy vádoljon? Az elsón már túl vagyunk. A másodiknak csak úgy lenne eredménye, ha az, a ki hív, így szól: „jér, keressük együtt az igazságot.“ De a ki az' hiszi, hogy ő annak teljes birtokában van s engem szóhoz sem enged jutni, azzal szemben kénytelen vagyok hallgatni. A mi végre a vádat illeti, azt könnyű elhallgatni annak, a kinek nyugodt a lelkiismerete. Ez volt egyik oka, hogy eddig sem vettem miatta tollat a kezembe. Most sem azért tettem, hogy mentséget keressek, mert erre nincs szükségünk. De jónak láttam annyi kibívás után legalább ezeket elmondani. S tettem ezt nem mint az unitáriusok püspöke, hanem mint ez egyház egyik tagja. A kinek a püspökkel van dolga, sziveskedjék hivatalosan megtalálni, s én, a mi ügykörömbe esik, készséggel szolgálok. Tisztán és világosan szóltam. Ha ítéletre vagyok méltó, ítéljenek el engemet, s ne egyházamat. Bocsánat a hosszadalmasságért. Kijelentem, hogy én nem kívánom ez ügyet tovább bolygatni, minélfogva a viszonválásra vagy esetleg újabb megtámadtatásokra se szándékoszom a b. lapok t. olvasó közönségét fárasztani.

Kolozsvátt, 1888. november 6.

FERENCZ JÓZSEF,
unitárius püspök.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1888. nov.

(Szabadelvü prot. papok értekezlete Nimesben, az orthodoxoké Viganban. A társadalmi kérdések tanulmányozására alakult társulat közgyűlése. A halottak: Colani és Bordier.)

Szerkesztő Ur!

Mióta a reformált egyházban a szabadelvűek és orthodoxok az 1872-iki zsinat határozata következtében, mely egy kötelező hitvallás aláírását kívánta, külön szokadtak, külön papi értekezleteket is tartanak. Ez évben mindkét értekezellet egy időben s egymáshoz nagyon közel fekvő városban tartatott: a szabadelvűkké Nimes-ben s az orthodoxoké Viganban, Gard megyében. E szakatlan ténynek az volt az oka, hogy a szabadelvűek és az orthodoxok october hóban tartott gyűléseiken vallási és társadalmi szempontból fontos kérdéseket vitattak.

A szabadelvűek értekezletén mindenek előtt az került tárgyalás alá, hogy a bibliából egy külön kiadás rendeztessék a családok használatára. E kérdés nem most merült fel először a papi értekezleten. Már régóta foglalkoznak azzal, ha vajjon szükséges-e, helyes-e a bibliát a maga egészében adni mindenek számára, minthogy az ószövetségben sok oly hely van, mely a tanulatlan olvasót kevésbé érdekelheti és sok oly elbeszélés, mely az olvasók bizonyos körére éppen veszedelmes lehet. A mult évi értekezellet végre aztán kitűzte a kérdést a jelen évre megvitatásra. E kényes tárgy eléterjesztését Piepenburg, strassburgi lelkész vállalta magára. S hogy csakugyan nem könnyű dolog a bibliából a kiválogatást éppen a jelzett czélra eszközölni, mutatja az, hogy az előadó, ki pedig egyike legtudományosabb és vallásosabb embereinknek, a kérdést nem oldotta meg egész határozottsággal. Kettős indítványt tett a társulatra bizva a választást, az egyik ajánlata: kihagyni mindazokat a helyeket, melyek legenda-szerűek, és azokat az elbeszéléseket, melyek kezdetleges, durva erkölcsökről szólnak és kihagyni azokat a helyeket is,